

Een eigentijdse inleiding in de tijdloze filosofie

Algemeen, historisch en systematisch

John de Graaf

Eburon
Utrecht 2025

ISBN 978-94-6301-527-1

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Grafisch ontwerp: Dolna Elija, Kostandenets

© 2025 J. de Graaf. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoud

Enige woorden vooraf	7
-----------------------------	---

DEEL 1

Algemeen	11
1 Wat is filosofie?	13
2 Hoe doe je dat, filosoferen?	24
3 Heeft filosofie nut, zin, doel, functie?	34

DEEL 2

De grote filosofen	39
4 Algemeen	41
5 Oosterse filosofie	46
6 Westerse filosofie: Oudheid	68
7 Westerse filosofie: Middeleeuwen	112
8 Westerse Filosofie: Modernere tijd tot 20e eeuw	127
9 Westerse filosofie: 20e en 21e eeuw	174

DEEL 3

De vakgebieden	249
10 Algemeen	251
11 Logica	254
12 Kennisleer	281
13 Metafysica	311
14 Filosofische antropologie	338
15 Ethiek en rechtsfilosofie	376
16 Sociaal-politieke filosofie	418

Nawoorden	455
Verklarende woordenlijst	457
Personenregister	463

DEEL 1

Algemeen

1 Wat is filosofie?

“Filosoferen is vooral redeneren in de vragende vorm.”

“Hoe bedoel je?”

1.1 Om te beginnen, misschien flauw, maar wat is het níet?

Om duidelijk te maken hoe filosofie te pas gebruikt wordt, is het wellicht verhelderend om eerst even in te gaan op hoe het te onpas gebruikt wordt. Met name in onze tijd wordt het woord filosofie nogal eens in oneigenlijke zin gebruikt.

Zo mag het duidelijk zijn dat de ‘filosofie’ van een voetbalclub of een bedrijf als Philips geen echte filosofie is. Met alle respect overigens voor ideeën of theorieën om goed voetbalspel te maken of een bedrijf efficiënt te runnen. En er kan wel degelijk gefilosofeerd worden over voetbal en andere sporten en over economie en andere takken van de cultuur. Natuurlijk! Maar met de filosofie van een voetbalclub of Philips wordt normaliter bedoeld een op winnen gerichte *manier* van voetballen of het strategische, op tevreden consumenten gerichte, en commerciële, op winst gerichte, *beleid* van Philips.

Sommige mensen denken dat filosofie eigenlijk psychologie is. Hierover kunnen we kort zijn: Psychologie is zielkunde, of beter, de wetenschap van de geest, en bestudeert dus allerlei mentale processen. Filosofie onderzoekt ook wel het mentale, maar nog veel meer en bovendien op een andere manier, oftewel met een andere methode!

We zullen het verschil tussen psychologie en filosofie nog tegenkomen in het hoofdstuk Filosofische antropologie.

Iets moeilijker ligt het met levensbeschouwing. Filosofie is niet hetzelfde als levensbeschouwing, maar heeft er wel veel mee te maken. Helaas misschien, want levensbeschouwing gaat al gauw ten koste van neutraliteit en als er één vak is dat neutraliteit behoeft en nastreeft (of na zou moeten streven) is het wel de filosofie! Hoe dan ook, filosofie omvat (veel) meer, al is het alleen maar doordat onderzoek gedaan wordt *náár* de *grondslagen* van levensbeschouwingen. Bovendien gaat filosofie ook over de niet levende werkelijkheid. Dus niet alleen levensbeschouwing!

Ook kunst en levenskunst zijn geen filosofie. Filosofisch denken kan leiden tot levenskunst of beeldende- of toonkunst en vice versa natuurlijk, maar is op zichzelf genomen geen kunstuiting, kunststijl, kunstvorm, of iets dergelijks. Wijsbegeerte is een bepaalde manier van denken over *onder andere* kunst en levenskunst, al is dat wel vaak in vruchtbare samenspraak en samenwerking *mét* (onder meer) kunstenaars en levenskunstenaars!

Een verhaal apart is de vraag of filosofie een wetenschap is. Een mooi antwoord vind ik persoonlijk: “ja en nee”! Veel wetenschappen zoals we die nu kennen bestonden in het verleden niet. De problemen die nu door die min of meer jonge wetenschappen onderzocht worden, zoals sociale en psychologische verschijnselen, maar ook en zelfs natuurkundige vraagstukken, werden toen onderzocht door de filosofie. De filosofie was tegelijk wetenschap! Maar gaandeweg ontstonden er uit de filosofie steeds meer aparte disciplines die onafhankelijk en zelfstandig onderzoek gingen doen. En dat verliep en verloopt op een andere manier dan hoe de filosofie ‘dingen’ onderzoekt. Er kwam een stilzwijgende taakverdeling. De wetenschappen richtten zich meer en meer op *toegepast* en *experimenteel* onderzoek en de filosofie hield en houdt zich meer bezig met *grondslagen*, *methodes* van onderzoek, *doelstellingen* van onderzoek en, voor velen het belangrijkste, *ethische* problemen! Ethiek is als één van de kernvakken van de filosofie trouwens een gebied waar (nog?) geen toegepaste wetenschap voor is. In

die zin zouden we filosofie dan ook een soort speciale wetenschap kunnen noemen. Maar met betrekking tot de toegepaste wetenschappen is de filosofie meer een — vrij naar de opvatting van Ludwig Wittgenstein — instituut of activiteit om *problemen te verhelderen*! Hoe dat verder precies in elkaar zit wordt in deel drie behandeld. Filosofie en wetenschap zijn in ieder geval wel zeer nauw verweven met elkaar en kunnen op elkaars gebieden zeer belangrijk zijn.

Tenslotte is filosofie niet alleen maar denken, nadenken, dagdromen, of mijmeren. Vooral de eerste twee zijn misleidend: filosoferen vereist zeker veel denkwerk, maar iemand die denkt of na-denkt is daarmee nog geen filosoof. Men kan op vele manieren denken, maar slechts bepaalde wijzen van denken zijn filosofisch te noemen. Benaadrukt mag hier wel worden dat de grenzen ertussen niet scherp zijn. En als W.F. Hermans zegt dat iedereen filosoof is (*Filosofie als Science Fiction*, 1968), dan geldt dat slechts voor iedereen die op bepaalde manieren en volgens bepaalde criteria denkt.

U ziet, we moeten alle overbodige en oneigenlijke manieren van denken eruit halen, maar wel zonder daarbij met het afwaswater het kind of iets van het kind zelf weg te gooien! Nu hopelijk enigszins duidelijk is wat filosofie niet is, kan iets meer gezegd worden over wat het wel is. En om te beginnen eerst enkele opvattingen over de filosofie.

1.2 Wat kan het dan wél zijn? Enkele opvattingen

Opvattingen, theorieën, ideeën en al dan niet wilde verhalen over filosofie zijn er legio. Zij variëren van zeer spottend en negatief tot zeer vleierend en verheerlijkend. Wat de eerste categorie betreft: vooral in vroeger tijden stelden vele niet-filosofen zich filosofie voor als een soort abracadabra, bestaande uit zwaarwichtige, duistere, vage, mystieke en vooral onbegrijpelijke verhalen en bovendien ook nog eens zonder enig praktisch nut! Filosofen waren wereldvreemde wezens met liefst lange baarden, een onverzorgd uiterlijk, als het even kan levend als kluizenaars, en praktisch beschouwd volslagen nutteloos en

overbodig! Als voorbeeld een anekdote over de eerste echte filosoof, Thales van Milete (Klein Azië, 624–543 v.Chr.). Thales was altijd in gedachten verzonken. Op een dag was hij ook weer aan het filosoferen, keek vol bewondering naar de hemel en viel vervolgens in een put. Een meisje zag het en lachte hem uit met het volgende commentaar: “Echt iets voor een filosoof, zo graag de ‘hogere dingen’ onderzoeken en niet eens zien wat er voor je voeten gebeurt!” Thales heeft overigens wel als eerste in de geschiedenis en tot grote verbazing van zijn tijdgenoten een zonsverduistering goed voorspeld. Hij behoorde dan ook tot een van ‘de zeven wijzen’ van het oude Griekenland.

Ook werd en wordt de filosofie vaak als een bedreiging gezien voor mens, staat, en maatschappij. Een schoolvoorbeeld hiervan is dé vertegenwoordiger van de filosofie bij uitstek: Socrates. Hij was een echte vakidioot en de beroemdste martelaar voor de waarheid! Zijn leven stond geheel in het teken van het filosoferen, het zoeken naar de waarheid, het goede, het rechtvaardige en het mooie of schone. Daarmee bedreigde hij echter tevens in zekere opzichten de gevestigde orde die ook toen al niet altijd even goed, mooi en rechtvaardig was en hij werd uiteindelijk zo staatsgevaarlijk bevonden dat de Atheense democratie in een ‘eerlijk’ proces de doodstraf over hem uitsprak. Deze heeft hij geheel consequent en vrijwillig zelf ten uitvoer gebracht door het drinken van de gifbeker. Plato, zijn beroemde leerling, beschrijft dit ontroerend in zijn dialoog *Phaidon*. Het moet toegegeven worden, filosofie kan bedreigend zijn of nergens over lijken te gaan, maar dat is hooguit een halve waarheid, want zij kan ook bevrijdend, mooi, goed en van fundamenteel belang zijn! Bovendien, bedreigend hoeft niet altijd slecht te zijn. En dat geldt zeker ook voor die goede oude Socrates, die niet alleen bedreigend voor van alles en nog wat was. Integendeel, hij zocht alleen maar *waarheid* en bestreed overal waar dat maar kon, *onrecht* en *onwaarheid*. Socrates was misschien wel het beste en meest zuivere wat de filosofie ooit heeft voortgebracht!

Gelukkig zijn er ook mensen die positieve tot zelfs lovende opvattingen over de filosofie hebben. Wellicht niet schokkend, reken ik mezelf ook tot die categorie. In ieder geval erkennen vele wetenschappers de

belangrijke functie van filosofie voor hun vakgebied, met name wat betreft de methodologie en het grondslagenonderzoek. Alsmede hun ethische en politiek economische doelstellingen! En ja, er zijn ook mensen die het vak zelfs als therapie ervaren. Voor zover dat zo is, is dat wat mij betreft een mooi, zinvol en goed aspect van de filosofie, een bonus!

De meningen van vakfilosofen dan! Welnu, zelfs die zijn niet unaniem hetzelfde. Dit heeft te maken met politieke, culturele, religieuze en andere factoren. Wat voor de leek geldt, geldt in het algemeen ook voor de expert bij het oplossen van allerlei problemen. Bijvoorbeeld hoe de wereld ontstaan is of wat 'geest' is, dat soort problemen hebben veel te maken met persoonlijke gevoelens en met bepaalde levensovertuigingen.

Het zal bijvoorbeeld niet verbazen dat een godvruchtig filosoof als Thomas van Aquino een heel ander idee had over het ontstaan van de wereld dan de materialist Demokritos van Abdera of de existentialist en atheïst Jean-Paul Sartre. En een filosoof met een dichterlijke of letterkundige aanleg, respectievelijk opleiding zal de wereld anders ervaren en interpreteren dan een denker met een praktische of wiskundige achtergrond.

We zien dus dat het blijkbaar nogal moeilijk is om tot een eensluidende en heldere definitie of omschrijving te komen van wat filosofie is. Zoveel hoofden, zoveel zinnen dan maar?

De vraag is inderdaad lastiger te beantwoorden dan de vraag wat biologie of natuurkunde is. Zo is biologie de wetenschap over alles wat leeft en natuurkunde de wetenschap over de levenloze natuur. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat biologie en natuurkunde eenvoudige wetenschappen zijn en filosofie moeilijk. Voor alle wetenschappelijke disciplines en ook de filosofie geldt dat ze hun eigen specifieke problemen kennen en dat sommige daarvan relatief eenvoudig zijn en andere complex tot hypercomplex. Om echter kort en krachtig en vooral eenduidig aan te geven of te definiëren wat filosofie is, dat ligt net even anders. Sterker, oeps, één van de filosofische problemen is nu juist om een heldere definitie of omschrijving te geven van wat

filosofie is! Toch wordt het nu toch wel tijd om de koe bij de horens te vatten en een ruw of ongeslepen en desnoods onvolledig beeld te creëren van wat filosofie is en waar het over gaat, en waar een redelijke consensus over is onder de filosofen zelf.

1.3 Dus, allemaal leuk en aardig, maar wat is filosofie nu eigenlijk wél en waar gáát het allemaal over?

Eerst het woord 'filosofie'. Dat komt uit het oude Griekenland van ongeveer 600 v.Chr. en is samengesteld uit twee woorden: *phileo*, wat 'ik bega' of 'ik heb lief' betekent. En *sophia* betekent wijsheid. Filosofie is dus letterlijk: het verlangen, streven of begeren om wijs te worden of te zijn. In prima Nederlands vertaald: wijsbegeerte. Filosofie is dus volledig synoniem met wijs(heid)begeerte. Prima hoor, die letterlijke vertaling, zou u kunnen zeggen, maar hier word ik niet veel wijzer van, want wat is dan die begeerte naar wijsheid of wijs zijn, en wat is die wijsheid zelf of waar bestaat die uit? Goede vraag en nu kunnen we toch wat verder. Om deze vraag iets uitgebreider te kunnen beantwoorden splitsen we hem op in enkele deelvragen:

- ten eerste: wat voor soort 'begeerte' is hier nu eigenlijk in het geding?
- ten tweede: wijsheid of wijs, wat moet je daar onder verstaan?
- drie, waar gaat het over oftewel wat is de inhoud?
- en ten slotte, als een soort clausule, moet je filosoof zijn om wijs te zijn?

De begeerte van de geest

De filosofische begeerte is niet gewone nieuwsgierigheid. Die kan namelijk alle kanten opgaan en goede en kwade gevolgen hebben. Nee, filosofische begeerte is een gericht verlangen, een geestelijke of zogenaamde Platonische liefde voor of dorst naar wijsheid. Dat is door Plato prachtig beschreven in zijn dialoog *Symposium*. Filosofische begeerte

is een puur geestelijk of verstandelijk streven of verlangen naar iets, namelijk de *waarheid* die tevens *goed* en *mooi* is! Dus niet één van de drie maar alle drie! En als de *waarheid* niet helemaal lukt dan toch op zijn minst het verlangen naar meer, zuiver en beter inzicht met betrekking tot de *waarheid* of het oplossen van de problemen die de *waarheid* in de weg staan. Dit verlangen is Plato's beroemde *Eros*, de liefdesdrang om wijs te worden of te zijn. De betekenis van het moderne woord 'Eros' is overigens verschoven van het geestelijke naar het meer lichamelijke.

In onze moderne tijd wordt over filosofie vaak gesproken van een (wel heel serieuze!) hobby, een levenshouding, een al dan niet existentieel verlangen, een roeping of iets dergelijks. Zo'n houding is natuurlijk niet alleen te vinden bij filosofen en wetenschappers, maar bij iedereen die op welke manier dan ook probeert een positieve bijdrage te leveren aan, ja, aan wat eigenlijk? Kort en krachtig, aan *al het ware, goede en schone*. Wat een bijdrage aan *beter* inzicht in wetenschappelijke theorieën, gezondheid, normen en waarden, wetten, omgangsvormen, kunst en nog veel meer kan zijn. Alles dus ter meerdere eer en glorie van het welzijn van onszelf en alle mensen en tegenwoordig ook van de dieren en de natuur of het milieu. Een vraag die zich hierbij vanzelfsprekend opdringt is natuurlijk, wat *beter* is! Het is wellicht niet direct zichtbaar, maar dat *betere* heeft een zekere verwantschap met *wijzer*! *Wijzer*? Waarom? Omdat het, zoals gezegd, direct of indirect in dienst moet staan van het welzijn van mens, dier en natuur. De suggestie hierachter is uiteraard, dat alleen *wijsheid* kan leiden tot rechtvaardigheid, vrede, veiligheid, gezondheid en een mooie en eveneens 'gezonde' natuur. En niet te vergeten *waarheid*, want die is zoals Socrates en Plato al aangegeven hadden, in principe ook *goed*! Alleen intelligentie volstaat dus niet! Het 'goede' moet er ook in zitten! In hoofdstuk 12 wordt hier uitgebreider op ingegaan. Wat kunnen we hier en nu echter zeggen over het woord 'wijsheid'?

Filosofische wijsheid

Ook daarover verschillen de meningen nogal. Hoewel het misschien als een open deur klinkt, filosofische wijsheid is in ieder geval een

speciale soort van wijsheid. Dat suggereert dat er meerdere soorten van wijsheid zijn. Zo is er de levenswijsheid van een oudere en ervaren winkelier of kroegbaas, die geleerd heeft hoe een zaak te runnen en hoe met allerlei mensen en klanten van aardig tot lastig om te gaan. Hetzelfde geldt voor een oma en opa die het klappen van de zweep met betrekking tot opvoeding en omgaan met kinderen en kleinkinderen kennen. Waardoor ze wijs, geduldig, begripvol en ‘wel goed, maar niet gek’ geworden zijn (hoewel ze soms wel tijdelijk ‘gek’ worden...).

Ouderen? Opa en oma? Kun je alleen maar wijs zijn als je oud bent? Een belangrijke vraag in verband hiermee is of je eerst veel geleerd moet hebben of ervaring gehad moet hebben om wijs te zijn? Of zou het kunnen dat jonge en onervaren mensen, zoals bijvoorbeeld pubers, ook al wijs kunnen zijn? Of zijn die eerder eigenwijs en soms zelfs ‘wijsneuzen’? Het juiste antwoord lijkt heel duidelijk, dat ook jongeren en onervarenen wijs kunnen zijn. Het gaat namelijk niet alleen om veel en langdurige ervaring, maar ook om een eerlijke en positieve manier van denken. Vanuit een houding, gekoppeld aan de wens om de *waarheid* te bereiken, of om iets *goeds* of iets *moois* te doen.

Wat is dan precies die echt filosofische wijsheid? Echt filosofische wijsheid gaat inderdaad over een geestelijk en verstandelijk inzicht of vermogen. Om, nogmaals, op één of andere manier zo breed mogelijk het *ware*, het *goede* en het *schone* te dienen. We zien hier de koppeling van deze drie doelen, eigenschappen of houdingen, die het verschil maken tussen intelligent enerzijds en wijs anderzijds! Net zoals verstandig! Die woorden suggereren toch, zoals zonet al aangegeven, dat er een element in moet zitten dat ‘het goede’ dient? Als dat klopt kan een echt kwaadaardig of crimineel individu dus wel heel intelligent en sluw zijn, maar niet verstandig of wijs!

De houding of gerichtheid is dus heel belangrijk. Die moet echt gericht zijn op het goede, wat dat ook is. Zo’n verstandig inzicht met een ethisch positieve houding zou in principe heel goed kunnen bijdragen aan een *ideale* toestand in de wereld. Het liefst in alle opzichten. Zo’n toestand luistert naar de naam *Utopia*! In beginsel vinden we deze houding inderdaad bij vele beroemdheden zoals de bedenker

van het woord, Thomas More, maar ook bij Karl Marx, Immanuel Kant, Albert Einstein, Mahatma Ghandi, of Friedrich Schiller met ‘uitvoerend producent’ Ludwig van Beethoven (*Alle Menschen Brüder*), en bij John Lennon van The Beatles. Zij hebben allen op één of andere manier geprobeerd de wereld op hun eigen manier een beetje te verbeteren. Hoho, zal volkomen terecht tegengeworpen kunnen worden, is de wereld er nu echt zoveel beter en leuker op geworden door al deze beroemde goodwillers en wereldverbeteraars? Goede en zeer terechte vraag, waar we in de laatste twee hoofdstukken uitvoerderiger op ingaan.

Waar gáát het allemaal over?

Gelukkig is er, in tegenstelling tot wat wijsheid is, meer consensus over waar het over gaat! Het onderzoeksgebied of de inhoud is eindeloos variabel of onuitputtelijk, zonder beperkingen. In principe is het het in het begin al genoemde alles. Dat mogen we letterlijk opvatten! Iets specifiek kan dit omschreven worden als:

- de wereld in ons en om ons heen in al zijn verscheidenheid zoals atomen, moleculen, ruimte, tijd, materie, energie alsmede de dynamiek van al deze ‘dingen’
- het leven, eveneens in al zijn verscheidenheid, van ‘bacterie tot Bach en weer terug’ zoals zo mooi verwoord door Daniel Dennett, en de dood...
- onszelf en onze medemens, dus u, ik en alle anderen
- buitenaards leven of intelligentie of...
- het Gods-probleem, de duivel, engelen, de Hobbit, boskabouters
- Jezus, Gandhi, Hitler, Toon Hermans, Mark Rutte, Donald Trump
- jeugdpuistjes, epidemieën, tattoos
- goed en kwaad, mooi en lelijk, vies en lekker
- kunst, cultuur, religies, wetenschappen, sprookjes, taal, sport
- het ‘Niets’ en het ‘Iets’ en het ‘nog niet’ en ‘niet meer’
- genot, geluk, ongeluk, liefde en haat
- de filosofie zelf, en
- alle mogelijke andere zaken!

Dus nogmaals, alles! En waar kun je dat allemaal aantreffen? Dat is heel simpel, overall! In boeken, laboratoria, onderwijsinstellingen, in de media, kranten, televisie, iPads, twitter, inmiddels X, op straat, in de kroeg of kerk, grotten, planeten, restaurants, sportclubs, Tweede Kamer, slaapkamer, Wikipedia, Wikileaks, enzovoort. De filosofie als ‘Moeder der wetenschappen’ probeert al meer dan tweeënhalf millennia in samenwerking met wetenschap, godsdienst, kunst en ga maar door, de grote en kleine vraagstukken en problemen van het leven te doorgronden en op te lossen. Met daarbij tevens talloze pogingen om de wereld iets te verbeteren.

We zien dus dat filosofie een vak is dat zich bezighoudt met onderzoek van ‘al wat is’, ja zelfs van ‘wat niet is’ (het niets). Geen enkel verschijnsel, ding, gebeurtenis, toestand, feit en (on)mogelijkheid onttrekt zich aan de principiële invloedssfeer van de wijsbegeerte. Wat de inhoud betreft is de wijsbegeerte dus het meest algemene en brede zoeken naar kennis en inzicht dat er is. Inclusief het streven naar een betere wereld. De filosofie draagt als de bekende Griekse halfgod Atlas de wereld op zijn schouders en probeert die naar een ware, goede en mooie plek te brengen. Een plek die erg lastig te vinden is, blijkt tot nu toe... Maar hoe dan ook, de filosofie kan zich op alle werakterreinen begeven. Als een goed bedoelende bemoeial...

Ten slotte, moet je filosoof zijn om filosoof te zijn?

Ja! En nee! Nee, je hoeft niet afgestudeerd te zijn in dat vak om filosoof te zijn. Maar waarom niet? Waarom zou ‘filosoof zijn’ niet het alleenrecht van de vakfilosofen moeten zijn? Het antwoord is heel simpel: omdat het niet gaat om wie iets bedenkt, maar om wat er bedacht wordt! En dat klopt wel. De geschiedenis kent talloze voorbeelden van ideeën of theorieën van niet-filosofen uit een bepaald werkveld, al dan niet wetenschappelijk, die het filosofische discours op een min of meer diepgaande manier beïnvloed hebben. Denk alleen maar aan de wereld-vergroteraar Columbus of aan Galileo Galileï, Charles Darwin en uiteraard Albert Einstein. Maar ook mensen als Winnie Mandela, kerkelijke leiders, generaals of communistische dictators (jazeke,

zelfs die!) en nog vele anderen. Interessant is wellicht ook in hoeverre politici als Wim Kok, Hans Wiegel, Thierry Baudet, die trouwens ook filosoof is, Kabouter Roel van Duijn of ‘sekteleider’ Lou de Palingboer belangrijk zijn in de pogingen de wereld te verbeteren. Nog een categorie, de cultuur. Heeft Johan Cruijff het voetbal verbeterd of sportiever gemaakt en daarmee óók de wereld? Heeft Brigitte Bardot de wereld als ‘mannen-activiste’ leuker gemaakt en later als dierenactiviste ook beter? En heeft Nostradamus een toegevoegde waarde voor de filosofiegeschiedenis? Zo ja, zijn zij daarmee dan filosoof? Nou, dat hangt ervan af of het om *technische* verbeteringen gaat of *ethische*! Dus nee, je bent geen filosoof door betere technieken te ontwikkelen. Als Cruijff de sport eerlijker en sportiever gemaakt heeft, zit er echter wel een vleugje filosofie in. Namelijk ethiek! Wat Bardot betreft heeft ze zeker veel bijgedragen aan een meer respectvolle houding van veel mensen tegenover dieren, maar hoe dat bij de mannen zit...? Hoe dan ook, het gaat er dus niet om wat of wie je bent, maar hoe je denkt en handelt! Je moet filosofisch denken en handelen! Maar ook, ja, je moet filosofisch zijn om te filosoferen. Dat klinkt wellicht een beetje maf, maar betekent niets meer of minder dan dat je stilzwijgend gehouden bent om op een *bepaalde* manier te denken en onderzoek te doen. Het betekent niet per se dat een diploma of bul een noodzakelijke voorwaarde is, hoewel dat natuurlijk wel enorm kan helpen. Het belangrijkste is echter om die bepaalde filosofische methode en houding te gebruiken om, filosofisch of niet, wijzer te worden. Het is precies daarom, dat veel betrokkenen, ook filosofen, zeggen dat filosofie niet zozeer een wetenschap is maar meer een soort begeleidingsinstantie of arbitrage instituut voor wetenschap, politiek, rechtspraak, kunst, en eigenlijk alles waar mensen zich mee bezig houden. Dus ook voor de filosofie zélf! Met daarbij de intentie de wereld, zoals gezegd, iets beter te kunnen maken! Een heel mooie oneliner die de kern van wat filosofie is heel goed aangeeft is van Ludwig Wittgenstein: “Filosofie is het ophelderen van problemen” (problemen die in principe dus overal over kunnen gaan). En daar hoeft je absoluut geen ‘papieren’ voor te hebben. Dat levert natuurlijk wel de vraag op: hoe doe je dat dan?

2 Hoe doe je dat, filosoferen?

2.1 De filosofische methode: vooraf

Over de *methode* van filosofisch onderzoek wordt ook al verschillend gedacht. *Methode* komt van het Oudgriekse *meta*, wat zoiets als ‘langs’ of ‘via’ betekent, en *hodos* wat ‘weg’ betekent. Voor de meeste filosofen belichaamt de methode van Socrates (479–399 v.Chr.) het ideaal van wat filosoferen is of zou moeten zijn. Maar er zijn meer wegen die naar Rome, of in dit geval beter, naar Athene leiden! Alvorens hier dieper op in te gaan, graag uw aandacht voor enkele misverstanden.

Filosofie houdt zich dus weliswaar met letterlijk alles bezig, maar — en dit vormt in zekere zin ook een beperkende factor — dat geldt meer voor de *grondslagen en methoden dan voor de inhoud*. Want, in de Oudheid bestonden verschillende wetenschappen (biologie, psychologie, enzovoort) nog niet. Zij waren nog deelgebieden van de filosofie. Filosofie was veelal filosofie en wetenschap tegelijk! Het spreekt vanzelf dat het *wetenschappelijke werkterrein* van de filosofie met name qua onderzoeksmethode toen dus veel meer omvattend was dan in latere tijden. Momenteel is dat inderdaad wel anders! Soms zijn er zelfs boze tongen die beweren dat er niets of bijna niets meer is overgebleven voor de filosofie, doordat er niets is wat niet bestudeerd wordt door de wetenschappen. Dit is wat mij betreft, maar dat zal u niet verbazen, denk ik, onzin. Alleen de ethiek al is een filosofisch vak met een geheel eigen onderzoeksgebied, zonder noemenswaardige concurrentie uit andere wetenschappen. Maar mede door de verwetenschappelijking van verschillende delen van de filosofie is

de werkwijze of methode van de filosoof sterk veranderd. Deed Aristoteles als filosoof zelf nog experimenteel, dus wetenschappelijk onderzoek, tegenwoordig wordt dat grotendeels door de toegepaste wetenschappen gedaan. Als we het historisch bekijken, zien we dat filosofie steeds minder een praktische of toegepaste en steeds meer een theoretische, begeleidende en vooral reflexieve, een soort herkauwende manier van denken en inzicht zoeken is geworden. Hoewel er nogmaals met nadruk op gewezen moet worden dat vele onderwerpen nog steeds door vrijwel uitsluitend filosofen bestudeerd worden, zoals ethische problemen. Maar ook de toekomst wordt, behalve door trendwatchers uit het veld, door filosofen bestudeerd. Voorzover dat kan natuurlijk... Goed, maar wat is nu die specifieke, voor een belangrijk deel Socratische *manier of methode* van filosofisch onderzoek naar van alles en nog wat en nog veel meer?

2.2 Basiselementen van de filosofische methode

De basiselementen van filosoferen zijn: alle *manieren van denken en onderzoek doen*, die kunnen helpen problemen op te lossen die overal over kunnen gaan, over alles dus! Oh, wordt u daar niet veel wijzer van? Misschien helpen de volgende voorbeelden om beter te begrijpen hoe onderwerpen op een *filosofische manier* onderzocht of geanalyseerd kunnen worden: een ui, bestaande uit schillen en atomen, en, bijna idem, muziek.

Een ui, atomen en aletheia

Met behulp van een ui kan geïllustreerd worden hoe filosofen en wetenschappers in hun analyses en onderzoek te werk gaan. We kunnen het volgende doen: we laten iemand die er nog nooit een heeft gezien, een ui zien en vragen dan of die persoon zou kunnen zeggen wat het voor een ding is. Wat gaat die persoon doen? Zeer waarschijnlijk wordt de ui goed bekeken, geroken, gewogen en ten slotte gaat de persoon de ui zeer waarschijnlijk *afpellen*. En dan? Dan wordt met iedere

verwijderde schil de eronder liggende schil blootgelegd. Die eronder liggende schil is nu letterlijk ‘ont-dekt’ van zijn buitenste schil. Dit afpellen is in het Oudgrieks misschien wel het belangrijkste woord, de heilige graal van de filosofie, namelijk *aletheia* (on-verborgenschap of ont-dektheid).

Wat die ui betreft blijft er na het afpellen van de laatste schil op het eerste gezicht niets over. Maar dat klopt natuurlijk in de verste verte niet. Want er blijft uiteraard helemáál niet niets over van de ui. De bestanddelen van de ui zijn er immers nog allemaal, alleen op een andere manier en in een andere vorm. De geur uit de schillen blijft en het totaalgewicht ook, afgezien van de geurdeeltjes die uit de schillen verdwijnen. En de schillen zélf, die kunnen we ook weer ‘afpellen’. We zien dan dat een uien-schil gewoon plantenweefsel is, bestaande uit cellen. En we kunnen aan het afpellen blijven, want die cellen bestaan weer uit eiwitten, peptiden en aminozuren, die op hun beurt weer bestaan uit moleculen. Zoals DNA-moleculen. En die bestaan weer uit atomen! Tja, en nu we het toch over atomen hebben. Het uien-probleem geldt ook voor één van de meest intrigerende problemen uit de natuurkunde, of beter, metafysica, namelijk de vraag wat een atoom eigenlijk is. Wat is de *aletheia*, de waarheid of de onverborgenheid daaromtrent? Pellen maar weer!

Sinds het atoom door Demokritos van Abdera (ca. 460– ca. 356 v.Chr.) ontdekt is hebben vele filosofen en later natuurkundigen hun tanden stuk gebeten om er steeds meer over aan de weet te komen. Door eveneens een soort afpelmethode toe te passen. Daar kwam pas relatief laat in de geschiedenis, in de 19e en 20e eeuw, uit, dat een ‘afgepeld’ atoom bestaat uit een atoomkern bestaande uit protonen, neutronen en elektronen eromheen, terwijl de protonen en neutronen op hun beurt weer uit quarks bestaan. Een intrigerende vraag is of quarks ook nog afgepeld kunnen worden. Afgezien van alle deeltjes zullen we in het interne milieu van een atoom bovendien ook nog eens de vier fundamentele natuurkrachten tegenkomen: sterke en zwakke kernkracht, elektromagnetische kracht en zwaartekracht. Deze zorgen op hun beurt weer voor een zeer ingewikkelde dynamiek in dat ‘simpele’

atoom. Of misschien zijn de deeltjes en de krachten wel twee kantjes van één velletje papier ($E = mc^2$). Eén groot mysterie! Mooi hoor, maar waar blijft ondertussen de waarheid omtrent het echte atoom, namelijk dat van Demokritos, als écht ondeelbaar deeltje of in ieder geval iets, wat de absolute grondslag is voor de hele natuur en werkelijkheid?

Hetzelfde geldt voor de ui. Wat is een ui nou ‘echt’, als levend wezen? Er wordt nog steeds volop onderzoek gedaan naar de diepste eigenschappen, of geheimen zo u wilt, ervan. De zoektocht zelf is aldus een ongelooflijk ingewikkelde, wonderbaarlijke en leerzame reis met een overvloed aan ontdekkingen over de vele eigenschappen van complexe dingen zoals uien en atomen! Waaruit bijvoorbeeld al één conclusie te trekken is, namelijk dat uien even mysterieus als atomen zijn. En niet te vergeten, wij ook! We zijn zelfs verwant met uien, niet alleen qua atomen, maar ook genetisch. We zijn allemaal verwant met uien en alle overige levensvormen op aarde. Sterker, we zijn zelfs verwant met water, lucht en stoffelijke dingen! Al zijn er gelukkig ook de nodige verschillen. Het afpellen of zo grondig mogelijk *analyseren* van wat dan ook levert nu ten eerste op dat we absoluut geen absolute waarheid hebben gevonden. Wel echter dat we veel aan de weet zijn gekomen over uien, atomen en onszelf. Ten tweede, dat dergelijke analyses laten zien, als het ware ‘in de diepte’, dat uien, atomen en wijzelf allerlei eigenschappen gemeenschappelijk hebben. We zijn verwant of verbonden met alles en alles met ons!

Dat afpellen heeft de laatste honderd jaar nog een nieuw en zeer belangrijk hulpmiddel opgeleverd, namelijk de *taalfilosofie*. Als we het over atomen, uien, rechtvaardigheid, vrijheid, enzovoort hebben, wat bedoelen we daar dan eigenlijk mee? Anders gezegd, hoe pellen we het woord of het *begrip* ‘ui’ eigenlijk af? Doen we dat met een botte bijl of met een scalpel? Er blijkt namelijk een enorme invloed uit te gaan van de betekenissen die wij toekennen aan alle woorden die we gebruiken in onze analyses en onderzoeken (semantiek)! Die veroorzaken vervolgens weer verschillende manieren waarop we over allerlei dingen nadenken. En als hier nu al een wijze conclusie uit te trekken is, is het wel dat het gebruik van woorden absoluut geen garantie inhoudt